

Sf. Chiril al Alexandriei și tradiția patristică – teologia euharistică

Teologia euharistică și-a cunoscut dezvoltarea completă în urma controverselor anti-ariene: insistența apărătorilor ortodoxiei asupra rolului esențial al Trupului lui Hristos în cadrul tainei mântuirii nu putea decât să le atragă atenția asupra eficienței sfințitoare a primirii euharistice a trupului și sângelui Domnului. Ne vom îndrepta atenția asupra învățaturii Sfântului Chiril din Alexandria, datorită importanței sale deosebite, care merită o examinare adâncă; ea ne va oferi în același timp ocazia de a explicita unele accente teologice care, cu nuanțe diverse, condiționează concepția că Părinții Bisericii dau o importanță deosebită tainei euharistice. În teologia lui Chiril euharistia apare ca mijlocul privilegiat prin care se realizează îndumnezeirea personală a oamenilor. Un alt aspect al teologiei euharistice chiriliene este caracterul comunitar al încorporării noastre întru Hristos și comuniunea cu Hristos înviat. Formulările teologiei euharistice a Sfinților Chiril din Ierusalim, Grigorie de Nyssa, Ioan Gură de Aur, Maxim Mărturisitorul, Grigorie Palama, Nicolae Cabasila sunt deja foarte apropiate de cele ale teologului lor din Alexandria.

1. Euharistie și îndumnezeire

În teologia Sf. Chiril toată Iconomia mântuirii se adună și se împlinește în Persoana Logosului lui Dumnezeu ce a luat trup, în Ipostasul lui Hristos Dumnezeu-Om¹. Astfel Hristos nu este numai Mântuitor, ci însăși Mântuirea; nu este numai Capul Bisericii ci, ca Dumnezeu-Om, este și Biserica însăși. De asemenea, El este însăși taina dumnezeieștii Euharistii, deoarece Euharistia este recapitularea, reactualizarea și extinderea întregii taine a lui Hristos. Euharistia este Taina lui Hristos. Toate acestea se manifestă și se trăiesc real și tainic în cadrele dumnezeiești-omenești ale Sfintei Liturghii, care constituie inima Bisericii. De aceea putem spune că Sfânta Liturghie este cea mai mare Ecleziologie. Fiindcă Liturghia este însăși Hristos în prezența Lui mistică, activă și adevărată. Hristos, Care ca Dumnezeu-Om este esența și inima Bisericii, este prezent întreg atunci când în Sfânta Liturghie se săvârșește taina Sfintei Euharistii. Întruparea, Patima, Învierea și Înălțarea lui Hristos constituie temelile vii și veșnice ale Bisericii; pe acestea se sprijină și Dumnezeiasca

¹ Cel ce s-a întrupat este Logosul, Cuvântul lui Dumnezeu. El este totodată Fiul lui Dumnezeu, „născut din Dumnezeu după natură” (PG 75 688 c) – deci consubstanțial cu Tatăl -, „cel împreună-veșnic cu Dumnezeu Tatăl” (685 a), „chipul și pecetea celui care l-a zămislit” (686 e). Așadar, Logosul este Dumnezeu. În această calitate îi revin toate atributele inerente divinității. Sfântul Chiril accentuează foarte mult neschimbabilitatea Cuvântului, El fiind „cel ce nu cunoaște schimbare...”, deoarece natura lui Dumnezeu este fixată în bunurile sale proprii, și statornicia ei în cele ce sunt este neclintită” (683 b; cf. și 684 a, 694 c). Totdata, natura lui Dumnezeu este transcendentă și ea rămâne așa și în unirea cu natura umană (683 c-d). Aceasta este o dovadă împotriva celor care îl acuzau pe Sfântul Chiril de teopashism – adică de faptul că în unirea săvârșită în Hristos, el ar atribui dumnezeirii patimirea. Or, el susține cu claritate neschimbabilitatea și transcendența ei; prin urmare, natura divină nu ar putea deveni pătimitoare, aceasta însemnând o schimbare: „Dumnezeirea nu va fi vreodata expusă pierderii stabilității proprii sub [impulsul] încercărilor (*ton pathon*)” (683 e).

Euharistie și din acestea se constituie și Sfânta Liturghie. Unde se găsește Mântuitorul, acolo este și Biserica Lui. De aceea Biserica întregă este prezentă în Euharistie, precum membrele în inimă, precum ramurile în rădăcină și, așa cum a spus și Domnul, precum mlădițele în vița de vie². Deci Dumnezeuiasca Euharistie alcătuiește inima Bisericii, existența însăși a Bisericii, viața ei, izvorul unității ei și izvorul mântuirii ei³.

Liantul care unește doctrina euharistică a Părinților de teologia lor despre mântuirea și îndumnezeirea creștinilor apare în plină lumină într-o pagină scrisă de Sfântul Chiril din Alexandria, pe care se cuvine să o cităm aproape în întregime, în pofida întinderii sale, deoarece ea ne introduce, mai bine ca oricare alt text, chiar în inima subiectului:

„Să căutăm, în măsura în care se poate, semnificația misterului (euharistic). Dumnezeuul universului le-a creat pe toate așa încât ele să fie incoruptibile, iar originile lumii erau bune. Dar din cauza invidiei diavolului, moartea a venit în lume: într-adevăr, el a împins primul om la încălcarea poruncii și la neascultare, făcându-l astfel să cadă sub mânia lui Dumnezeu... Însă răul adus de neascultarea lui Adam a fost învins de mila Creatorului, care a venit în ajutorul oamenilor. Într-adevăr, Dumnezeu-Tatăl este viață prin natura Sa; El îl face să strălucească pe Hristos, care și El este viață, din moment ce Cuvântul precede prin esență de la viață. Prin urmare, Dumnezeu-Tatăl dă viață tuturor lucrurilor prin Fiul și întru Duhul Sfânt. Cum putea deci omul care trăia pe pământ și era supus morții să aibă din nou acces la incoruptibilitate? Era nevoie ca trupul condamnat la moarte să aibă parte de puterea dătătoare de viață a lui Dumnezeu. Ori virtutea dătătoare de viață a lui Dumnezeu-Tatăl este Însuși Cuvântul, Fiul unic. El a fost trimis ca Mântuitor și Izbăvitor. Nu s-a schimbat în ceva ce nu fusese până atunci și nu a încetat să fie Cuvântul, dar s-a născut din femeie după trup și s-a întrupat tocmai pentru a fi legat de noi printr-o uniune indisolubilă și să ne facă inaccesibili morții. Într-adevăr, ne-a înnoit trupul, pentru ca prin învierea morților să deschidă o cale de întoarcere la nemurire pentru trupul care fusese corupt... Astfel, luându-și un trup supus morții, Cuvântul, fiind Dumnezeu și viață, a alungat din acesta corupția și l-a făcut pe deasupra dătător de viață. Nu refuza să crezi ceea ce spun, ci acceptă cu încredere vorbele mele și primește de la niște umile exemple demonstrarea acestor lucruri. Dacă arunci o bucăciță de pâine în vin, ulei sau alt lichid, îl vei găsi impregnat de calitățile lor; dacă fierul intră în contact cu focul, se umple de energia sa și, cu toate că nu este decât fier, el va fi plin de virtutea focului. Așadar, Cuvântul dătător de viață al lui Dumnezeu, unindu-Se cu trupul pe care l-a luat, l-a făcut dătător de viață printr-un mod numai de El știut. El într-adevăr a spus: «Adevărat, adevărat vă zic vouă: Cel ce crede în Mine, are viață veșnică. Eu sunt pâinea vieții.» (Ioan 6, 47) și «Eu sunt pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer. Cine mănâncă din pâinea aceasta viu va fi în veci. Iar pâinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu. [...] Adevărat, adevărat vă zic vouă, dacă nu veți mânca trupul Fiului Omului și nu veți bea sângele Lui, nu veți avea viață în voi.» (Ioan 6, 51-54). Astfel, dacă mănâncă trupul lui Hristos, Izbăvitorul nostru, al tuturor, și dacă bem din sângele Lui, vom avea viață, devenim unul cu El, sălășluim în El și Îl avem în noi. Trebuia deci să vină la noi, așa cum a voit Dumnezeu, prin Duhul Sfânt, și să se amestece într-un fel cu trupurile noastre prin

² Cf. Sf. Nicolae Cabasila, *Comentariu la Dumnezeuiasca Liturghie*, 38, PG 150, 452 C.

³ Cf. I. Καμίρη, *Σώμα Χριστού, ό έστιν η Εκκλησία*, în „Εκκλησία”, (1962): p. 366: „Sfânta Euharistie este centrul unității creștinilor cu Hristos în trupul Bisericii, considerată și ca taină a Bisericii”.

Sfântul trup și prin scump sângele Său pentru ca noi să primim în binecuvântare dătătoare de viață prin pâine și vin. Într-adevăr, pentru ca să nu fim cuprinși de uimire văzând trup și sânge prezentate pe sfintele mese ale bisericii, Dumnezeu a fost condescendent față de slăbiciunile noastre și a trimis puterea vieții în elementele care ne sunt prezentate; le-a schimbat pentru a le umple de energia propriului Său trup, așa încât noi să le posedăm pentru o participare dătătoare de viață și pentru ca trupul vieții să fie în noi ca o sămânță dătătoare de viață. Nu te sfi să crezi, este adevărat, căci El Însuși a spus-o clar: «Acesta este trupul Meu» și «acesta este sângele Meu»⁴.

Reflecția Sfântului Chiril se bazează pe un ansamblu de noțiuni absolut biblice. În timp ce filosofia greacă identifică divinul cu ființa inteligibilă și imaterială în opoziție cu lumea sensibilă și materială, gândirea biblică pune în opoziție, pe de o parte, sfera dumnezeiescului, care este duh, *pneuma* (în sensul de putere dumnezeiască și nu de imaterialitate), incoruptibilitate și viață, și, pe de altă parte, lumea prezentă, aceea a creaturii supuse corupției, păcatului și morții. Dumnezeu din Biblie, în transcendența Sa, se află dincolo de inteligibil, dincolo de materie; nicio ființă sau rațiune creată, oricât de lipsită de imaterialitate ar fi, nu se măsoară cu ființa intimă a lui Dumnezeu și sub nicio formă nu poate să aibă pentru Dumnezeu o necesitate de așa natură încât să i se manifeste. Însă Dumnezeu poate, fără a pierde din transcendența Sa, să comunice liber și în mod gratuit creaturilor Sale o participare reală la propria Sa fire (2 Pt. 1, 4) și astfel să le introducă prin har în sfera dumnezeiescului. Ori această „spiritualizare” poate să ajungă nu numai la rațiune și la voință, unde se dezvoltă în „cunoaștere” și în „unitate de duh”, ci și la trup printr-un mod încă necunoscut de noi, dar evident Parusiei (1 Co. 15, 42-44). Comentând II Cor. 3, 7-18, L. Cerfaux scrie: „Această slavă care ne transfigurează în permanență nu este o slavă efemeră distinctă de Dumnezeu, o simplă creatură a lui Dumnezeu, ca și slava lui Moise în Vechiul Testament. Este în mod tainic slavă a lui Dumnezeu, veșnică, dumnezeiască, comunicată trupurilor noastre... devenite duh și slavă⁵”. Este acea slavă⁶ pe care Părinții o numesc în termeni mai filosofici energie sau virtute dumnezeiască.

Nu putem să vorbim despre Biserică fără o hristologie corectă, fără acel fapt unic – „Dumnezeu S-a arătat în trup...” – care cuprinde și interpretează totul. Sfântul Chiril numește Întruparea „marea taină a credinței” (cf. 1 Tim. 3, 16): „care alta ar fi taina credinței (*tes eusebeias*) pentru noi, dacă nu Cuvântul însuși al lui Dumnezeu Tatăl, care s-a arătat în trup?”⁷. Sfântul Chiril accentuează faptul că Logosul și-a asumat natura umană și a făcut-o cu adevărat *a sa proprie*, a apropiat-o. Prin aceasta El „a adus ceva naturii umane”⁸, i-a adus ridicarea din stricăciune și moarte, a îndumnezeit-o. „Pentru această lucrare nu era îndestulătoare trimiterea unui înger, a unui apostol sau a unui sfânt, ci însăși Întruparea Celui mai înainte de veci”³⁰. Înfrângând stricăciunea naturii omenești în sine mai întâi, Hristos „s-a constituit ca izvor și temei al celor care sunt transformați în vederea vieții celei noi în Duhul;

⁴ Sf. Chiril al Alexandriei, *La Luca*, Omilia 22, PG 72, 908-912. A se vedea și traducerea franceză a *Comentariul La Ioan 4*, în *La Messe. Liturgies anciennes et textes patristiques*, alese și prezentate de A. Hamman, Coll. *Lettres chrétiennes*, 9, p. 134-166.

⁵ L. Cerfaux, *Le Christ dans la théologie de saint Paul*, Paris 1951, p. 70: cf. 125 și *Le chrétien dans la théologie paulienne*, Paris, 1962, p. 166-167.

⁶ În Biblie, cuvântul slavă desemnează în același timp ființa însăși a lui Dumnezeu – așa cum se arată creaturilor Sale și intră în contact cu ele, neîncetând a fi transcendent – și slăvirea lui Dumnezeu. Părinții cunosc această dublă accepție.

⁷ Sf. Chiril al Alexandriei, PG 75, 681 a.

⁸ Ibidem, 690 e.

de acum înainte El va transmite, că în participare și după har, la întregul neam omenesc atât incoruptibilitatea trupului cât și ajutorul și tăria din partea dumnezeirii⁹; pentru că și noi să devenim „fii ai lui Dumnezeu”, „prin participare și după har, prin El, în Duhul”¹⁰. Se exprimă aici foarte clar faptul că nu se produce o transformare a naturii umane în cea divină.

Deci este evidentă relația dintre învățătura hristologică ortodoxă și învățătura despre Euharistie, fiindcă este vorba despre două aspecte ale aceleiași dogme, despre un singur *fapt teandric*¹¹. Aceste noțiuni stau în fruntea întregii teologii ortodoxe despre mântuire și euharistie, așa cum tocmai ne-a expus-o Sfântul Chiril. Slava dumnezeiască, pierdută prin păcatul lui Adam, a fost restituită omenirii prin întruparea lui Hristos și mântuirea adusă de El. Sfântul Grigorie de Nyssa formulase deja această doctrină în termeni mai potriviți: „Trebuia readusă la viață întreaga noastră fire; Dumnezeu s-a aplecat asupra cadavrului nostru pentru a-i întinde mâna, cum s-ar zice, ființei care zăcea; s-a apropiat de moarte doar pentru a intra în contact cu starea de cadavru și pentru a-i oferi firii noastre, prin propriul Său trup, pregustările învierii, reînnoind omul în întreaga sa ființă prin puterea Sa”¹².

Într-adevăr, în virtutea unirii ipostatice, în Hristos are loc o veritabilă compenetrare a naturii umane prin energiile dumnezeiești¹³. La contactul cu acest Foc dumnezeiesc, consecințele păcatului – suferința și moartea – asumate prin Hristos cu natura umană, sunt abolite, schimbându-se la început în semne ale iubirii Fiului pentru Tatăl și pentru oameni, dispărând apoi în slava învierii. Hristos înviat primește pe drept, chiar în trupul Său, slava pe care o avea în calitate de Dumnezeu înainte de facerea lumii¹⁴.

Conform unei concepții comune majorității Părinților, Fiul lui Dumnezeu „devenit om avea în el întreaga fire, așa încât să o restaureze în întregime”¹⁵. Îndumnezeirea naturii umane a lui Hristos înviat era deci, într-un fel, o îndumnezeire a întregii naturi umane: „Și astfel, omenirea este unită cu Dumnezeu prin mijlocirea umanității lui Hristos. Prin primițiile noastre asumate în El, întregul trup a fost pătruns de virtutea dumnezeiască”¹⁶. Însă mai trebuia ca mântuirea îndeplinită în mod universal în persoana lui Hristos înviat să atingă efectiv fiecare om în parte. Această transmitere a vieții dumnezeiești prin timp și spațiu se va împlini prin mijlocirea umanității lui Hristos, căci aceasta, îndumnezeită pe deplin, este ea însăși îndumnezeitoare: „Dacă luăm în considerare separat firea trupească, este evident că ea nu e dătătoare de viață... însă îndată ce se unește cu Cuvântul dătător de viață, devine el însuși asemenea, devine trup înălțat la o virtute mai bună... Cuvântul și-a umplut propriul trup de energia dătătoare de viață a Duhului... de aceea își numește trupul duh; nu neagă totuși că este

⁹ Ibidem, 692 a.

¹⁰ Ibidem, 700 a.

¹¹ G. Florovski, *Ocer Dom*, în „Hraskanski Zivot”, 4 (1926): p. 170. Sf. Irineu subliniază în mod special acest aspect teandric în *Contra Ereziilor*, IV, 18, 5.

¹² Sf. Grigorie de Nyssa, *Orat. catech.*, 32, în PG 45, 80 b.

¹³ Asupra acestui aspect perspectivele diferă între teologii din Alexandria și cei în Antiohia. În Occident, lui Augustin și Leon cel Mare le va lipsi acest sens al compenetrării umanității lui Hristos prin slava divină, care condiționează rolul său de organ divinizator pentru oameni; importanța doxologică a Învierii e aici estompată. Toma d’Aquino va regăsi parțial aceste noțiuni prin Chiril al Alexandriei și Ioan Damaschin.

¹⁴ Cf. Chiril din Alexandria, *La Ioan*, Omilia 11, 12 în PG 74, 564 a.

¹⁵ Ibidem, Omilia 5, 2, PG 73, 754 a.

¹⁶ Grigorie de Nysa, *Contra lui Eunomie*, 2 PG, 45, 533 a.

trup, dar pentru că este cu totul unit cu duhul și învăluit de virtutea lui dătătoare de viață, merită să fie numit duh”¹⁷.

Înțelegem astfel că euharistia apare ca mijlocul privilegiat prin care se realizează îndumnezeirea personală a oamenilor. Însă Taina trupului și sângelui Domnului desăvârșește această lucrare pe plan sacramental, exprimând și realizând, prin ritualul de mâncare euharistică, unirea cea mai intimă care poate exista:

„Liantul uniunii noastre cu Dumnezeu Tatăl este în mod cert Hristos: ne unește cu El în calitate de om, dar Dumnezeu fiind, sălășluiește prin fire în Dumnezeu Tatăl. Firea căzută în stricăciune nu putea să ajungă din nou la starea de nestricăciune decât dacă acea fire – care este mai presus de orice stricăciune și de orice schimbare – se cobora la ea, ridicând-o și aducând-o la limitările convenabile unei firi create prin comuniune și amestec cu firea superioară și făurind după chipul și asemănarea ei ceea ce nu era aidoma. Suntem deci consumați în unitatea cu Dumnezeu Tatăl prin mijlocirea lui Hristos. Într-adevăr, primind trupește și duhovnicește în noi pe Acela care este Fiul adevărat prin fire, unit în mod substanțial cu Tatăl, suntem slăviți prin participarea și comuniunea la firea supremă.”¹⁸

„Dacă prin simplul contact cu trupul sfânt (al lui Hristos, în timpul vieții lui pământești) cel corupt este readus la viață, cum să nu obținem noi un câștig încă și mai mare din sfânta euharistie, de vreme ce ajungem să o considerăm drept hrană? Ea îi va transforma efectiv în nemurire pe cei care iau parte la ea. Nu te mira de asta, nu întreba ca și evreii, «cum așa». Gândește-te mai bine că apa e rece în stare naturală, dar că pusă într-un vas și în contact cu focul, ea uită într-un fel de vechea sa stare și primește în ea energia victorioasă a focului. În același fel, deși suntem coruptibili din fire prin trupul nostru, prin amestec (cu viața adevărată) ne lăsăm propriile slăbiciuni și suntem transformați în viață”¹⁹. „Așa cum creăm o scânteie într-o mulțime de paie pentru a păstra sămânța focului, tot așa Domnul nostru Iisus Hristos, prin propriul Său trup, ascunde viața în străfundul ființei noastre; o lasă ca pe un germen de nemurire care trebuie să consume întreaga stricăciune din noi.”²⁰ „Tocmai pentru aceea, punând elementele euharistice înaintea lui Dumnezeu, ne rugăm cu insistență să fie schimbate pentru noi în binecuvântare duhovnicească, pentru ca primindu-le, noi să fim sfinți trupește și sufletește. Apoi Mântuitorul prin cuvintele «Acesta este Trupul Meu și Acesta este Sângele Meu», vrea să nu-ți închipui că ceea ce apare este o închipuire, ci să știi că cel Atotputernic schimbă în mod negrăit elementele în Trupul și Sângele Său, iar noi, împărțându-ne cu ele, primim puterea de viață făcătoare și sfințitoare a lui Hristos. Domnul trebuie negreșit să fie în noi prin puterea Sfântului Duh, într-un mod demn de Dumnezeu și să se unească și cu trupurile noastre prin Sfântul Său Trup și scump Sângele Său pe care îl avem în binecuvântarea dătătoare de viață”²¹.

¹⁷ Chiril din Alexandria, *La Ioan*, Omilia 4, 3, PG, 73, 601 c-604 b.

¹⁸ Ibidem, Omilia 12, P G 74, 564 a.

¹⁹ Ibidem, Omilia 4, 2, P G 73, 577 d – 580 a.

²⁰ Ibidem, Omilia 4, 2, P G 73, 581 c.

²¹ Idem, *Contra lui Nestorie* 4, 4. *Historia monachorum in Aegipte*, 1, 64.

Acest adevăr îl vedem și în teologia Sfântului Grigorie Palama, care în omilia sa despre *Sfintele și înfricoșatele taine ale lui Hristos*²² ne prezintă elementele unui isihasm integrat în viața sacramentală a Bisericii. Se poate observa că Palama, pătruns de unele semnificații ale ministerului său sacerdotal, nu izola practicarea rugăciunii lui Iisus de oficierea Sfintei Liturghii și stabilea o strânsă legătură între unirea cu Hristos (și prin El, cu Sfânta Treime, care se află în centrul spiritualității isihaste) și taina sacramentală a oficierei Euharistiei. La fel cum taina mântuirii este „prezentă” sau reactualizată (nu într-un mod realist sau naturalist) în cadrul Euharistiei, numele lui Iisus repetat în mod constant (nu în sensul aproape magic susținut de către „onomatodocși”) cuprinde întreaga taină a mântuirii, de la Întrupare la Înviere, la Înălțarea la cer și la coborârea Sfântului Duh la Rusalii.

Omilia începe cu un lung expozeu despre importanța pregătirii pentru sfânta împărtășanie: căința (*metanoia*) și mărturisirea păcatelor în prezența unui părinte duhovnicesc (*pater pneumatikos*) sunt necesare, mai ales în timpul acestor patruzeci de zile care: „ne apropie de sărbătoarea anuală a Nașterii întru trup a Domnului Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, sărbătoare în timpul căreia este bine pentru toți creștinii să se împărtășească cu Trupul și Sângele Lui și prin acestea să se unească cu El, să devină un singur Duh și un singur Trup cu El”²³.

Această insistență asupra pregătirii arată că nu se obișnuia ca „toți creștinii” din acea vreme să se împărtășească cu prilejul fiecărei oficieri a Euharistiei²⁴. Apropo de mărturisire și de necesitatea prezenței unui părinte duhovnicesc, Sfântul Grigorie insistă asupra faptului că iertarea păcatelor nu ne este dată automat prin mărturisire, ci o obținem prin căință și prin faptele de căință care sunt *jertfa* de sine, *jertfa* vieții noastre lui Dumnezeu: „Să ne facem vrednici prin căință, sau mai bine să ne dăm pe noi înșine, prin faptele de căință, Celui care ne poate face vrednici pe noi nevrednicii.”

Această „jertfă”, după cum vom vedea, este considerată de Sfântul Grigorie Palama ca o formă de participare la jertfa lui Hristos însuși, adică la moartea și învierea Sa. Textul omiliei se continuă astfel: „Astfel, cu o nădejde și o credință care nu au de ce să se rușineze, să ne apropiem, privind nu numai realitatea vizibilă, ci și pe cea invizibilă. Da, această pâine este asemenea unui vâl care ascunde în el dumnezeirea”²⁵. Cuvântul *vâl* (*katapétasma*), folosit aici de Palama, cere o explicație. Imaginea „vâlului” care „ascunde în el dumnezeirea” ar putea sugera că pâinea Euharistiei este considerată doar ca un simbol. Continuarea textului demonstrează totuși realismul sacramental al Sfântului Grigorie. Afirmă, într-adevăr, că nu

²² Sf. Grigorie Palama, *Omilia 22*, ed. S. Oikonomos, Atena, 1863, p. 200-212.

²³ Faptul este confirmat și de Sfântul Nicolae Cabasila, aflat și el în legătură cu mediul isihast, care insistă asupra necesității împărtășirii frecvente – în sensul literal, „continue” (*Viața în Hristos*, IV, 34-354, SC, 355, Paris, 1989, p. 294) – însemnând că oficierea Euharistiei nu trebuie să fie un eveniment izolat. Această abținere obișnuită părea atât de normală în secolul al XVIII-lea încât Sfântul Nicodim Aghioritul iscă un scandal pe Muntele Athos cu tratatul său *Asupra comuniunii continue*. Regăsim în omilia Sfântului Grigorie Palama aceeași teologie sacramentală și aceeași experiență, vie și trăită: Euharistia este văzută aici ca fundament, centru și scop ale vieții duhovnicești.

²⁴ Într-o altă lucrare (*Decalogul*, PG 150, 1093d), Palama scrie că duminica, „Ziua Domnului”, este ziua în care „trebuie să ne împărtășim cu Sfântul Trup și Sânge ale lui Hristos”. Ceea ce nu înseamnă neapărat că în vremea lui Grigorie Palama credincioșii aveau obiceiul să se împărtășească în fiecare duminică.

²⁵ Sf. Grigorie Palama, *Omilia 22*, ed. Cler, p. 30. Sfântul Grigorie Palama, *Omilia 22*, ed. S. Oikonomos, Atena, 1863, p. 200-212. Traducere în franceză de J. Cler: Grigorie Palama, *Homélie*, ed. YMCA Press, Paris, 1987, p. 25-37.

putem vedea cu ochii trupești decât pâine și vin („dacă vedem numai aparența, nu câștigăm nimic”), însă citează și Epistola către Evrei, unde vâul Templului este imaginea trupului lui Hristos (Evrei 10, 20). Cu alte cuvinte, Palama vrea să spună că pâinea și vinul Euharistiei sunt trupul lui Hristos, adică firea omenească a lui Hristos care „își ascunde dumnezeirea”, firea sa dumnezeiască. Textul spune în continuare: „Și prin aceasta, comunitatea noastră (*politeuma*) s-a ridicat la ceruri; acolo se găsește într-adevăr această pâine; și intrăm în această adevărată Sfântă a Sfințelor mulțumită curatei jertfe a Trupului lui Hristos”²⁶.

Ecoul al ultimei fraze Heruvic-ului din Sfânta Liturghie („Căci Tu ești Cel care aduci și Cel ce Te aduci, Cel ce primești și Cel ce Te împarți”), acest pasaj inspirat de Epistola către Evrei atestă faptul că există o singură Jertfă, cea de pe Cruce a lui Hristos și faptul că există un singur Mare Preot, însuși Domnul Iisus Hristos. Cu alte cuvinte, dacă primim sfânta împărtășanie, luăm parte la jertfa lui Hristos. Această identitate dintre Euharistie și jertfa lui Hristos, confirmată de un Sinodul de la Constantinopol din secolul al XII-lea, oferă sensul cel mai profund al tainei Euharistiei, sens care cuprinde *jertfa noastră*, adică „jertfa măririi” noastre alături de îngerii și încredințarea lui Dumnezeu a darurilor pâinii și vinului (ce reprezintă darul vieții sau întreaga creație)²⁷. În acest sens, și Sfântul Chiril spune că „în Hristos este aducerea noastră și prin El ne apropiem noi cei întinați. Dar ne îndreptăm prin credință și ne oferim Tatălui spre miros de bună mireasmă, nemaivându-ne pe noi înșine, ci pe Hristos în noi, bună mireasmă duhovnicească”²⁸.

În cele din urmă, Dumnezeiasca Liturghie este un dar oferit de Dumnezeu, prin care participăm la jertfa Sa și prin care ne apropiem de El, ceea ce are ca urmare evocarea temei milostivirii lui Dumnezeu: „O, minune! Mare este iubirea pe care Dumnezeu a revărsat-o asupra noastră! Ne-a renăscut întru Duhul și ne-am făcut un singur Duh cu El, cum spune Sfântul Pavel: «Iar cel ce se alipește de Domnul este un duh cu El» (I Co. 6,17)”²⁹. Această temă a iubirii lui Dumnezeu va fi reluată în omilie. Astfel, așa cum bine sintetizează Mitropolitul Irineu al Olteniei, „prefacerea este mai presus de cuvinte ca și întruparea. Diferența de mod și de substanță nu constituie o deosebire ca poziție, în ambele cazuri Trupul Domnului exercitând aceeași lucrare. Euharistia este deci continuarea necesară a întrupării, cu toate că este un mod diferit al prezenței, dar același trup ne dă viața și ne unește cu viața.”³⁰

2. Co-trupești întru Hristos

În taina dumnezeieștii Euharistiei se adeverește mistic unirea Bisericii fiindcă toți se împărtășesc cu un Singur trup. „Dumnezeiasca mistagogie a Trupului și a Sângelui e o împlinire a unității naturii omenești cu Hristos și concomitent cu toți membrii Bisericii”³¹. În textul *Comentariului la Evanghelia după Luca* reprodus la începutul acestui studiu, un aspect important al doctrinei euharistice a Sfântului Chiril rămânea în umbră: caracterul comunitar al încorporării noastre întru Hristos. Chiril explică această chestiune într-un alt pasaj. Pentru că

²⁶ Sf. Grigorie Palama, *Omilia 22*.

²⁷ *Synodiconul Ortodoxiei*, ed. Presses Universitaires de France, Paris, 1967, p. 72.

²⁸ Sf. Chiril al Alexandriei, *Închinare în duh și adevăr*, 15, PG 68, 973 b.

²⁹ Sf. Grigorie Palama, *Omilia 22*, p. 31.

³⁰ Arhier. Irineu Slătineanu, *Experiența realității euharistice ca Trup al Fiului lui Dumnezeu înnoșenit după Sfântul Chiril al Alexandriei*, în rev. „Mitropolia Olteniei”, Anul LIII, nr. 5-6/2001, p. 17-18.

³¹ V. Lossky, *Theologie mystique de l'Eglise d'Orient*, Paris, 1944, p. 212.

fiecare creștin se vede identificat în mod mistic cu preaslăvitul trup al lui Hristos prin energia Duhului³² de care este pătruns prin participarea la trupul euharistic, ar trebui să tragem concluzia că toți creștinii devin, prin această participare, „concorporali”³³.

„Și pentru că sufletul fiecărui credincios, cu toate facultățile sale, este însuși pătruns de această energie dumnezeiască, va exista între toți cei care sunt însuflețiți de această viață o „unitate de spirit” care trebuie și ea înțeleasă într-un sens extrem de realist. „Amestecându-se” cu omul, Focul dumnezeiesc îl smulge din limitările individuale și, în mod paradoxal, îl face să atingă plenitudinea vieții personale făcându-l să renunțe la exaltarea individualității sale, la imaginea Persoanelor Dumnezeiești. Pentru ca noi să tindem spre unitatea cu Dumnezeu și între noi, pentru ca să fim uniți și împreună, deși suntem individualități distincte atât ca trup cât și ca suflet, Fiul a dispus un mijloc pe care l-a dezvoltat prin propria înțelepciune și prin sfatul Tatălui. Într-adevăr, binecuvântând (adică sfințind) creștinii într-un singur trup, trupul Său, prin împărtășania mistică, El i-a făcut uniți întru trup cu Sine și între ei. Cine ar putea separa și îndepărta de la această unire fizică pe cei care s-au apropiat atât de Hristos încât sunt una cu El, prin acest trup unic? Căci odată ce toți avem parte de o pâine unică, formăm cu toții un trup unic. Hristos, într-adevăr, nu poate fi divizat. De aceea și Biserica este numită trupul lui Hristos, iar noi, mădularele acestui trup, în concepția lui Pavel (I Cor. 12, 27). Pentru că noi toți suntem uniți cu Hristos prin trupul său sfânt, noi, cei care îl primim în trupurile noastre pe El, care este unul și indivizibil, trebuie să fim mădularele lui Hristos încă mai mult decât propriile noastre mădulare... Și dacă suntem cu toții concorporali unii cu alții întru Hristos, și nu numai unii cu alții, ci și cu El care vine la noi prin propriul trup, cum să nu fim toți unul, unii întru alții, și toți întru Hristos? Hristos este într-adevăr legătura de unitate, pentru că este Dumnezeu și om într-unul singur. În ceea ce privește unitatea întru Duhul, vom urma în linii mari aceeași cale în considerațiile noastre și vom spune iar că primind un singur și același Duh Sfânt, suntem cu toții într-un fel legați unii de alții și de Dumnezeu. Deși luați separat suntem într-adevăr mulți, iar Hristos face ca în fiecare dintre noi să sălășluiască Duhul, care este al Tatălui și al Său, Duhul este unul și indivizibil și adună prin Sine duhul fiecăruia, în ciuda distincției lor după existența individuală și le face pe toate să formeze o singură ființă... Pavel afirmă: «Cu toată smerenia și blândețea, cu îndelungă răbdare, îngăduindu-vă unii pe alții în iubire, silindu-vă să păziți unitatea Duhului, întru legătura păcii. Este un trup și un Duh... un Dumnezeu și Tatăl tuturor, Care este peste toate și prin toate și întru toți.» (Ep. 4, 2-6). Într-adevăr, dacă singurul Duh al lui Dumnezeu se găsește

³² În legătură cu rolul Sfântului Duh în euharistie, a se vedea mai îndeaproape textele lui Teodor de Mopsuestia, *La Messe. Liturgies anciennes et textes patristiques*, p. 83-85. Importanța pe care teologia ortodoxă o acordă epiclezei – rugăciune prin care preotul, în timpul liturghiei, Îl roagă pe Tatăl să trimită Duhul Sfânt pentru a transforma pâinea și vinul în trupul și sângele lui Hristos – este o consecință a acestei viziuni trinitare a economiei mântuirii în care Duhului Îi revine să-L manifeste pe Hristos.

³³ „Concorporali” – având (sau formând) același trup. Expresia provine din Ef. 3, 6 și a fost adesea reluată de către Părinți după Sfântul Atanasie. Învățătura Părinților despre Biserica Trup al lui Hristos pare să corespundă destul de mult cu cea a Sfântului Pavel, așa cum o interpretează exegeza recentă: preaslăvitul *trup real și personal* al lui Hristos „se află în centrul și la originea unității lumii creștine; pentru că unirea mistică ne identifică pe toți cu acest unic trup, noi putem să fim unul” (L. Cerfaux, *La théologie de l'Église suivant saint Paul*, Paris, 1965, p. 236; cf. p. 287 cu nota 4).

în noi toți, singurul Tată al tuturor, Dumnezeu, va fi întru noi și Îl va aduce prin Fiul Său în unitatea care există între Ei și cu El pe cei care iau parte la Duhul”³⁴.

Și Sfântul Ioan Gură de Aur exprimă această dimensiune comunitară a încorporării noastre în Hristos. El comentează textul Apostolului Pavel de la I Cor. 10, 16-17, în care se exprimă taina unirii noastre cu Hristos, adică a Bisericii cu Hristos, în Euharistie. De asemenea, acest text exprimă taina unirii mădularelor lui Hristos între ele într-un Trup prin mijlocirea unei singure pâini Euharistice, adică taina unirii Bisericii în Euharistie³⁵. Sfântul Ioan Gură de Aur spune următoarele: „De ce n-a spus participare? Fiindcă a vrut să arate că e ceva mult mai mult și să evidențieze că a unirea e foarte strânsă”³⁶. Așa cum reiese din interpretarea Sfântului Ioan Gură de Aur, Apostolul Pavel exprimă unirea noastră reală cu Hristos și între noi în Biserică, ceea ce înseamnă unirea lui Hristos cu Trupul Lui, adică Biserica, pe care o formăm noi „cei mulți”, de vreme ce suntem mădularele lui Hristos. Interpretarea hrisostomică a textului paulin de la I Corinteni reprezintă chintesenta învățării lui despre Biserică ca „trup al lui Hristos”. „Cei mulți” sunt Biserica, care în și cu împărtășirea Trupului și Sângelui lui Hristos devin un trup prin intermediul unei singure pâini, nu însă un trup oarecare, ci „trupul lui Hristos”, adică El Însuși, „un Hristos”, „o Pâine”³⁷.

Evocând transcendența lui Dumnezeu, teologia Sfântului Grigorie Palama proclamă întotdeauna o distincție între cele trei ipostasuri ale lui Dumnezeu și noi, deși suntem uniți cu acestea prin sfânta împărtășanie. O distincție asemănătoare este prezentă în imaginile pe care le folosește pentru a vorbi despre relația pe care Hristos o menține cu noi. Hristos ne este „Frate” , „Prieten”, „Tată” și chiar „Mamă”: „O, comuniune multiplă și inexprimabilă! Hristos a devenit Fratele nostru, având parte de același trup și sânge *aproape ca și noi*, și prin ele asimilându-se cu noi... Ne-a făcut prietenii Lui, făcându-ne onoarea de a ne comunica tainele Sale... A devenit însă și Tatăl nostru, datorită dumnezeiescului botez întru numele Său. Ne hrănește la sânul Său, ca o mamă plină de tandrețe față de copiii săi încă sugari”³⁸.

Sfântul Nicolae Cabasila descrie unitatea trupului lui Hristos astfel: „prin Împărtășire, Hristos rămâne în noi și noi în El: Întru Mine și Eu întru ei (Ioan 6, 56). Iar dacă Hristos rămâne în noi, ce ne mai lipsește sau de ce bunătați să ne mai împărtășim?... Dacă Însuși Domnul Iisus Hristos ne umple sufletul, străbătându-ne toate adâncurile și toate ieșirile, învăluindu-ne din toate părțile, atunci ce-ar mai putea veni bun peste noi sau ce ni s-ar mai putea adăuga? El umple toată casa sufletului nostru. Și apoi, nu ne cuminecăm cu vreo bunătate a Lui și nici nu ne împărtășim cu vreo rază sau cu vreo strălucire din discul Soarelui dumnezeiesc, ci din însuși discul acesta (Sfânta Împărtășanie), așa încât Îl avem locuind în noi, pătrunzând până în măduva și în mădularele noastre, ba chiar nu formăm decât unul și

³⁴ Sf. Chiril al Alexandriei, *La Ioan*, Omul 11, 11, PG 74, 560 A – 561 b.

³⁵ Vezi I. Zizioulas, „În punctul cel mai important al acestui fragment (pre)domină ideea că «cei mulți» constituie «un trup» identificat cu pâinea Euharistiei” (*H ενότης της Εκκλησίας εν τη Θεία Ευχαριστία και Επισκόπω κατά τους τρεις πρώτους αιώνες*, Αθήνα, 1965, p. 38). „Biserica a apărut prima dată în Iisus Hristos. Prin cuprinderea în Acesta a «celor mulți», pentru care S-a răstignit și a Înviat, Biserica a constituit unitatea acestui Trup al lui Hristos, în care «cei mulți» sunt Unul. Unitatea aceasta se exprimă istoric în deplinătatea ei prin Dumnezeiasca Euharistie” (*Ibidem*, p. 100).

³⁶ Sf. Ioan Gură de Aur, *La I Corinteni*, Omilia 24, 2, PG 61, 200. Vezi și Sf. Ioan Damaschin, PG 96, 1409 c.

³⁷ Idem, *La Coloseni*, Omilia 8, 2, PG 62, 353. I Cor. 12, 12, 27. Gal. 3, 28.

³⁸ Sf. Grigorie Palama, *Omilia 22*, ed. Cler, p. 32s.

același Trup împreună...”³⁹. „...De aceea, mâncăm hrana preasfântă a Împărtășaniei și ne adăpăm din dumnezeiescul potir, pentru ca să ne cuminecăm cu Însuși Trupul și Sângele pe care Hristos și le-a luat asupra Sa încă din pântecele Fecioarei Maria – Născătoarea de Dumnezeu. Astfel încât, la drept vorbind, noi ne facem una cu Cel ce S-a întrupat și S-a îndumnezeit, cu Cel ce a murit și a înviat pentru noi”⁴⁰.

Sfântul Grigorie Palama spune în același pasaj că relația dintre Hristos și membrii Bisericii este foarte apropiată și foarte intimă, ca și aceea dintre doi soți. Însă textul mai subliniază că creștinii nu sunt egali cu Hristos. Acesta a avut parte de același trup și sânge „aproape ca și noi”. Astfel, tema relației dintre Hristos și noi trebuie considerată în cadrul unei relații de *iubire*. Scopul căsătoriei este unirea trupească dintre bărbat și femeie pentru ca ei să fie „strâns legați” unul de celălalt și să devină „un singur trup”. Totuși, în taina Euharistiei⁴¹ „nu numai că suntem strâns legați, ci chiar *amestecați* cu trupul lui Hristos, datorită participării la această Pâine dumnezeiască și devenim nu doar un singur Trup cu El, ci și un singur Duh” (încă o dată „Duh”, *Pneuma* înseamnă energie dumnezeiască sau viață dumnezeiască de care este impregnat trupul lui Hristos). Prin sfânta împărtășanie, Hristos „ne aduce la o și mai mare dorință, împlinindu-ne dorința de a-L vedea, și încă mai mult, de a-L atinge, de a trăi întru blândețea Sa, de a-L avea în inimile noastre, a-L purta fiecare în noi înșine, în propriile măruntaie”⁴². Euharistia este taina care cu adevărat transformă o comunitate umană în Biserica lui Dumnezeu și este criteriul ultim și baza structurii ecleziale. „Biserica e trupul lui Hristos, Jertfa Euharistică e de asemenea Trupul lui Hristos. Prin urmare Biserica are o natură euharistică. În afara Bisericii nu există Euharistie și-n afara Euharistiei nu există Biserică. Dumnezeiasca Împărtășanie constituie unirea cu trupul mistic al Bisericii. Credinciosul în Euharistie se unește cu capul acesteia, al lui Hristos, într-un trup, Sfânta Biserică.”⁴³. De aceea nu există Euharistie în afara Bisericii fiindcă „nu există trup în afara Trupului”⁴⁴, dar nici Biserică nu există fără și-n afara Euharistiei.

3. Comuniunea cu Hristos înviat

Numeroase texte pot fi aduse împreună prin intermediul patristicii, arătând că doctrina căreia Sfântul Chiril din Alexandria i-a dat o expresie atât de completă este bunul comun al Bisericii⁴⁵. Formulele Sfântului Chiril din Ierusalim sunt deja foarte apropiate de cele ale omonimului său din Alexandria: „În chipul pâinii ți se dă Trupul iar în chipul vinului ți se dă Sângele ca să ajungi prin împărtășirea cu Trupul și cu Sângele lui Hristos unit într-un singur Trup și Sânge cu El”⁴⁶ „Cu toată convingerea participăm la ceea ce este trupul și sângele lui

³⁹ Sf. Nicolae Cabasila, *op. cit.*, p. 83 – 84.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 26-27.

⁴¹ Sf. Grigorie Palama citează *Epistola* 5, 31s.

⁴² Sf. Grigorie Palama, *Omilia* 22, ed. cit., p. 33.

⁴³ Kiprian Kern, *Euharistiae*, Paris, 1947, p. 304.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 33. Vezi și B. Bobrinsky, *To Άγιον Πνεύμα εις Θεϊαν Λειτουργίαν*, în: „Εκκλησία”, 11 (1965): p. 317 și 321: „Euharistia constituie ipostasul Bisericii. Unde există Euharistia acolo există și Biserica... Biserica și Euharistia sunt nedespărțite. Euharistia este pentru Biserică și în interiorul Bisericii. Biserica prin natura ei e Euharistică”. M. Σιώτη, *Θεία Ευχαριστία*, Θεσσαλονίκη, 1957, p. 70-71.

⁴⁵ Totuși, pozițiile particulare ale școlii antiohiene în hristologie aduc după sine, în materie euharistică, unele divergențe asupra cărora nu putem insista aici.

⁴⁶ Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele*, partea a II-a, București, 1943, p. 562.

Hristos. Căci sub aparența pâinii îți este dăruit trupul Său, iar sub aparența vinului îți este dat sângele Său, astfel încât având parte de trupul și sângele lui Hristos ești concorporal și cosanguin cu El. Astfel devenim «purtători de Hristos», trupul și sângele Său ni se răspândesc în mădulare. Iată cum, după preafericitul Pavel, noi devenim părtași ai naturii divine.”⁴⁷

Sfântul Grigorie de Nyssa folosește imaginile antidotului, aluatului și sămânței, imagini reluate mai târziu de Chiril al Alexandriei. „Așa cum puțin aluat dospește toată frământătura, după cum spune Apostolul (I Cor. 5, 6), tot așa și trupul pe care Dumnezeu l-a înălțat la nemurire, odată introdus în al nostru, îl schimbă și îl transformă cu totul în propria sa substanță⁴⁸. „Dumnezeu S-a amestecat cu firea stricăcioasă pentru a îndumnezei umanitatea, făcând-o părtașă la dumnezeirea Sa; iată de ce se răspândește ca o sămânță în credincioși, în mijlocul acestui trup al cărui substrat este făcut din pâine și vin și se unește cu trupurile credincioșilor: pentru ca prin această unire cu nemurirea, omul să devină și el părtaș la nesticăciune”⁴⁹.

Sfântul Ioan Hrisostom își îmbogățește ideile cu un simț al sacralului, cu un accent de tandrețe față de persoana lui Hristos și cu o atenție pentru aplicațiile morale care corespund geniului particular al autorilor sirieni: „Cel pe care îngerii îl privesc tremurând, sau mai degrabă Cel pe care nici nu îndrăznesc să-L privească din cauza strălucirii pe care o emană, este chiar Cel care ne servește drept hrană, care se unește cu noi și cu care formăm o singură carne și un singur trup.”⁵⁰ Dumnezeiasca Euharistie e izvorul de la care țâșnește viața Bisericii; chiar mai mult, ea este însăși viața Bisericii, „viața mântuitoare și continuă a sufletelor noastre”⁵¹, spune Sfântul Ioan. Euharistia este „Pâinea Vieții”⁵² care dă viața veșnică⁵³, este Însuși Hristos.

Sfântul Maxim Mărturisitorul spune: „cine a ajuns la unirea deplină cu Persoana lui Hristos sau cu adevărul în Euharistie nu mai coboară la virtuțile care sunt numai pregătire spre această întâlnire, numai efort în vederea iubirii, și nu odihna adevărată în ea. Nici moartea, nici viața, cu posibilitățile pe care le dă pentru virtuți nu-l mai despart de Hristos pe cel s-a întâlnit cu El, ci e în stare să primească și moartea pentru El, știind că rămânând cu El va trece prin moartea cu El, la învierea cu El”⁵⁴.

Sfântul Maxim este una dintre puținele excepții care a abordat, în perioada patristică, aspectul eshatologic al Liturghiei prezent în celebrarea euharistiei ca revelare a Împărăției și Slavei lui Hristos în cea de-a doua parte a cunoscutei sale lucrări *Ambigua*, unde interpretează riturile sinaxei euharistice. Acest aspect eshatologic, reliefat în Apocalipsă și în Didahie, avea ulterior să se estompeze tot mai mult în favoarea aspectului anamnetic: Euharistia ca memorial al morții și Învierii lui Hristos, ca chip și anamneză a vieții sau Iconomieii Sale soteriologice. Este aspectul care va domina atât catehezele mistagogice patristice, cât și comentariile liturgice bizantine și moderne.

⁴⁷ *Catech. Myst.*, 4, 3, PG 32, 1100 a.

⁴⁸ Sf. Grigorie de Nyssa, *Orat. catech.*, PG 45, 93 b.

⁴⁹ *Ibidem*, 37, P G 45, 93 b.

⁵⁰ Sf. Ioan Gură de Aur, *La Matei*, Omilia 82.

⁵¹ Idem, *La II Tesalonicieni*, Omilia 4, 4, PG 62, 492.

⁵² Idem, *La I Corinteni*, Omilia 27, 5, PG 61, 231.

⁵³ Idem, *La Ioan*, Omilia 44, 1, PG 59, 250. *La Psalmul 144*, 1, PG 55, 464.

⁵⁴ Sf. Maxim Mărturisitorul, *Răspunsuri către Talasie*, 30, în *Filocalia*, vol. III, p. 114.